

PRÓBA TEOLOGICZNEGO UZASADNIENIA PRAW ZWIERZĄT – NA PRZYKŁADZIE *TEOLOGII ZWIERZĄT* ANDREW LINZEY’A

Monika Wąchocka, wachocka.monika@wp.pl
Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II
Ul. Kanonicza 9, 31-002 Kraków

ABSTRAKT

Kwestia praw zwierząt wymaga określenia ich natury formalnej oraz uzasadnienia w sferze filozofii i etyki. Należy dokładnie określić jakie istoty i na jakiej podstawie mogą posiadać prawa oraz kto powinien je respektować. Prawa ludzkie traktują o przywilejach, ale również o obowiązkach wynikających z ich przestrzegania. U ich podstaw leży ochrona jednego człowieka przed drugim, czyli praktyczna realizacja idei bezpieczeństwa. W odniesieniu do zwierząt, prawa mogą określać tylko to, co zwierzętom przysługuje z ich natury, bez możliwości oczekiwania spełnienia jakiegokolwiek obowiązku z ich strony.

Słowa kluczowe: prawa zwierząt, teologia zwierząt, Andrew Linzey

The attempt of the theological justification of animal right based on „The Theology of Animals” by Andrew Linzey

ABSTRACT

The issue of animal rights requires the definition concerning its formal nature as well as substantiation in the fields of philosophy and ethics. It is necessary to determine what kind of creatures should have rights, on what basis and by whom those rights should be respected. Human rights refer to the privileges and the duties arising from the abiding of those. They are based on the protection of one human being against another, which is the practical implementation of the safety. When we talk about animals we can only determine what animals are entitled to by the rights of nature, without expecting that animals will fulfill any duties that we may require them to fulfill.

Key words: animal right, animal theology, Andrew Linzey

WSTĘP

Andrew Linzey jest anglikańskim duchownym, który w swojej działalności naukowej od wielu lat zajmuje się kwestią praw zwierząt. Książka zatytułowana *Teologia zwierząt* powstała na podstawie cyklu wykładów wygłoszonych przez A. Linzey’a na Wydziale Teologii Uniwersytetu Oksfordzkiego w 1993 r. Rosnąca popularność idei tzw. wyzwolenia zwierząt oraz powstanie ruchów społecznych o wymiarze ekologicznym, wpłynęła na potrzebę uaktualnienia również myśli teologicznej, odwołującej się do duchowej natury zasad życia człowieka. A. Linzey określony został w opinii publicznej prekursorem takiego spojrzenia na prawa zwierząt. Jego dzieło spotkało się zarówno z entuzjazmem, jak i krytyką przedstawicieli różnych wyznań. Stosunkiem człowieka do zwierząt zajmują się również takie religie jak buddyzm czy hinduizm, jednak na potrzeby tego artykułu rozważania ograniczone zostaną do kręgów chrześcijańskiej kultury europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem podstaw płynących z tradycji żydowskiej.

Teologia Zwierząt jest jak dotychczas jedyną książką tego autora przetłumaczoną na język polski. Spojrzenie z perspektywy prawosławnej może wnieść lektura pism prawosławnego duchownego Johna Zizioulas¹. Krytyki biblijnego aspektu poglądów A. Linzey’a od strony kościoła ewangelickiego dokonał Stephen M. Vantassel², a także Olivier Barclay³. Na temat roli i praw zwierząt konieczne jest również uaktualnienie katolickiego punktu widzenia tych kwestii.

A. Linzey treść swojej książki podzielił na dwie części: w pierwszej odnosi się on do ustalenia teologicznych zasad, w drugiej natomiast przedstawia zadania etyki praktycznej poruszanych zagadnień. Biorąc pod uwagę złożoność i obszerność problemu jakim jest teologiczne uzasadnienie praw zwierząt, w pierwszej części niniejszego artykułu zosta-

1 J. Zizioulas, *Preserving God’s Creation*, „King’s Theological Review” 1998, nr 12, s. 5.

2 S. M. Vantassel, *A Biblical View of Animals. A Critical Response to the Theology of Andrew Linzey*, „Emmaus Journal” 2003, nr 12, s. 177-195.

3 O. Barclay, *Animals Rights: A critique*, „Science and Christian Belief” 1992, T. 4, nr 10, s. 49-61.

nie przedstawiony biblijny fundament praw zwierząt, a w jego drugiej części poglądy św. Augustyna oraz św. Tomasza z Akwinu, gdyż to właśnie do nich odnosi się A. Linzey w *Teologii Zwierząt*. W trzeciej części artykułu zostanie opisane papieskie nauczanie o ekoteologii Jana Pawła II oraz Benedykta XIV.

Wszystkie poruszone w tym artykule zagadnienia dotyczą kwestii bardzo szerokich i interdyscyplinarnych, które wykraczają poza możliwości całościowego ujęcia w ramach niniejszego artykułu. Stąd przedstawione tu treści są w dużej mierze jedynie zarysem pewnych idei, które wymagają gruntownego przestudiowania.

IDEA PRAW ZWIERZĄT – KONFLIKT POJĘĆ

Kwestia praw zwierząt jest zagadnieniem ze swojej istoty bardzo kontrowersyjnym oraz złożonym z wielu czynników. Zanim problem ten zostanie rozpatrzony z punktu widzenia teologii, należy najpierw sprecyzować o jakiego rodzaju prawa chodzi. Prawo w znaczeniu ogólnym jest systemem norm regulującym relacje panujące pomiędzy podmiotami prawa, nadanym i egzekwowanym przez stosowny urząd. Z koncepcji prawa wynika, że podmioty podlegające prawu z jednej strony mają określone przywileje, a z drugiej strony powinny przestrzegać umówionych zasad, których łamanie skutkuje ustalonymi konsekwencjami⁴.

W analizowanym aspekcie prawo dotyczyłoby więc relacji pomiędzy człowiekiem i zwierzętami, jednak z zastrzeżeniem, że od zwierząt nie można oczekiwać przestrzegania zasad i wypełniania obowiązków. W tym układzie zwierzęta byłyby więc tylko odbiorcami przysługujących im przywilejów, a gwarantem zachowania obowiązujących praw byłby człowiek. Kwestią sporną jest tu zagadnienie czy zwierzętom mogą przysługiwać jakiegokolwiek prawa, skoro ze swej natury nie są one zdolne do dokonywania wyborów, moralnej oceny czy przestrzegania zasad określonych przez prawo inne niż to, które opisuje zachowania danego gatunku.

Kolejnym zagadnieniem, które wymaga wyjaśnienia, jest źródło pochodzenia praw zwierząt. Jest to kolejna płaszczyzna wielu naukowych konfliktów, gdyż trudno jest określić jedną wiążącą kategorię dla takich dyscyplin jak filozofia, etyka czy teologia. Idee te zawarte są w granicach rozpoczynających się od szacunku do życia⁵ z jednej strony, poprzez uzasadnienia płynące z prawa natury⁶, wolności od cierpienia⁷, aż do argumentów płynących z przekonań religijnych. W tym miejscu należy również wyjaśnić, jakie miałyby być prawa zwierząt oraz czego miałyby one dotyczyć. Aby udzielić odpowiedzi na to pytanie, należy przyjrzeć się historii praw zwierząt, a szczególnie jej początkom. Także i tutaj problem jest złożony, gdyż dotyczy gospodarczego wykorzystania zwierząt, spożywania mięsa, koncepcji duszy oraz ofiar składanych ze zwierząt w ramach różnych kultów. Niezależnie od różnorodności i zasadności użytkowania zwierząt, cechą wspólną tych elementów jest dominacja człowieka nad zwierzęciem oraz wykorzystywanie i zabijanie zwierząt w celu osiągnięcia konkretnych dóbr. Wydaje się, że właśnie to przekroczenie granicy śmierci stało się początkiem refleksji nad tym, jak ludzie powinni traktować zwierzęta, a w związku z tym – jakie prawa przysługują zwierzętom.

PRAWA ZWIERZĄT W BIBLI

Odnosząc powyższe zagadnienia do teologii chrześcijańskiej łatwo można stwierdzić, że sposób postrzegania praw zwierząt staje się jeszcze bardziej problematyczny. Sięgając do judaistycznych korzeni należy stwierdzić, że również stosunek judaizmu i jego filozofii do zwierząt jest złożony. Z jednej strony człowiek wobec zwierząt przyjmował pozycję dominującą⁸ i posiadał prawo do korzystania z nich także pod postacią pokarmu⁹, z drugiej zaś silny nacisk położony był na etyczne traktowanie zwierząt¹⁰. Zwierzęta jako szczególne dzieło Boga przedstawiały większą wartość niż przedmioty i dlatego zasługiwały na szacunek, ale zajmowały niższe miejsce w hierarchii stworzeń niż ludzie. Próby zacierania różnic w hierarchii istot żywych uważano za niebezpieczne, gdyż taka ideologia mogła doprowadzić do wprowadzenia kultu zwierząt¹¹ oraz zanegowania wartości życia człowieka. Zasady postępowania ze zwierzętami były ściśle określone przez

4 A. Dyrda, *Teoria i filozofia prawa*, Warszawa 2011, s.18-20.

5 P. Singer, *Wyzwolenie zwierząt*, Warszawa 2004.

6 B. Rollin, *Animal Rights and Human Morality*, New York 1992.

7 J. G. Lawler, *On The Rights of Animals*, "Anglican Theological Review" 1965, nr 47.

8 „Abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi”, *Rdz 1, 28*. Wszystkie cytaty biblijne pochodzą z: *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*, Zespół Bibliistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (oprac.), Poznań - Warszawa 1980.

9 „Wszystko, co się porusza i żyje, jest przeznaczone dla was na pokarm, tak jak rośliny zielone, daję wam wszystko”, *Rdz 9,3*, dz. cyt. Należy tutaj zaznaczyć, że pozwolenie na jedzenie mięsa człowiek otrzymał dopiero po grzechu pierworodnym.

10 „Jeśli ujrzysz, że osioł twego wroga upadł pod swoim ciężarem, nie ominiesz, ale razem z nim przyjdiesz mu z pomocą”, *Wj 23,5*, dz. cyt.

11 „mówią: «należy im składać ofiary», i ludzie caują cielce”, *Oz 13,2*, dz. cyt.

prawo ustanowione przez Boga. Przykładem mogą być zasady użytkowania zwierząt¹² czy przepisy dotyczące opieki nad żywym inwentarzem¹³. W judaizmie zdobywanie pokarmu przez polujące zwierzęta pozostaje poza oceną etyczną, gdyż takie zachowanie zwierząt wynika z praw natury. Wszelkie zasady koszerności oraz składania ofiar ze zwierząt¹⁴ wymagały, aby zwierzęta traktowane były bez okrucieństwa, a zadawana im śmierć była natychmiastowa i jak najmniej bolesna¹⁵. Uzasadnione wydaje się więc stwierdzenie, że pierwsza karta praw zwierząt istniała już w *Biblii*.

Odniesienia do zwierząt pojawiają się w *Biblii* od pierwszych jej kart, na których znajduje się opis stworzenia świata, aż do ostatniej księgi *Nowego Testamentu*, czyli *Apokalipsy*, przedstawiającej wizję „nowego nieba i nowej ziemi”. Obecność zwierząt na kartach *Biblii* można rozpatrywać w dwóch aspektach. Z jednej strony opisy te przedstawiają rolę zwierząt w codziennym życiu człowieka, z drugiej zaś odniesienia te należy traktować jako motyw literacki służący do zobrazowania rzeczywistości duchowej, którą jest relacja pomiędzy Bogiem a człowiekiem, lub Bogiem a całym Narodem Wybranym.

Podobny kontekst znajdujemy w *Nowym Testamencie*, w którym obrazy z hodowli zwierząt wykorzystane są przede wszystkim do przedstawienia relacji Boga do człowieka¹⁶ lub obecne i wykorzystywane są w gospodarstwie domowym¹⁷. Obrazy zwierząt nie są tak liczne jak w *Starym Testamencie*, występują raczej w tle głoszenia Dobrej Nowiny. Spożywanie przez Jezusa ryb¹⁸ czy baranka paschalnego¹⁹ przeczy idei, jakoby był On wegetarianinem, choć fakt ten, nie jest wypowiedziany w *Biblii* wprost. Wynika on z kontekstu i interpretacji sposobu życia Jezusa, który nie przyszedł zmieniać prawa, ale je wypełnić²⁰. W środowiskach wegetariańskich przykazanie „nie zabijaj”²¹ odnosi się również do zwierząt. O. Jacek Salij wyjaśnia, że w przykazaniu tym nie chodzi o znaczenie zabijania na wojnie czy stosowania kary śmierci, co przede wszystkim o mordowanie²². Słowa Jezusa przedstawione w *Ewangelii według św. Mateusza*, dotyczące interpretacji tego przykazania²³, najprawdopodobniej odnoszą się tylko do ludzi, z pominięciem zwierząt. Również stosunek Jezusa do składanych Bogu ofiar wskazuje, że istotne jest nastawienie do Boga, a nie sama żertwa ofiarna²⁴. Warto zauważyć, że właśnie w tym kontekście Apostoł Paweł stwierdza, że Królestwo Boże nie polega na rozstrzygnięciu o rzeczach materialnych, ale odnosi się do wartości duchowych, takich jak sprawiedliwość czy pokój²⁵. Słowa te miały na celu zażegnanie sporów dotyczących różnych obyczajów, do których dochodziło we wspólnocie chrześcijan pomiędzy członkami pochodzenia żydowskiego i pogańskiego.

PRAWA ZWIERZĄT W BIBLIJACH ŚW. AUGUSTYNA I ŚW. TOMASZA Z AKWINU

Św. Augustyn w swojej nauce oddzielał wyraźnie elementy różniące człowieka od zwierząt, np. zdolności fizyczne czy świadomość istnienia²⁶, jak i te wspólne obu naturom, takie jak konieczność zdobywania i pobierania pokarmu²⁷. Duszę

12 „Nie będziesz orał razem wołem i osłem”, *Pwt 22,10*, dz. cyt.

13 „Nie zawiążesz pyska wołowi mlóćacemu”, *Pwt 25,4*, dz. cyt.

14 Zob. I. Cardardellini, *I sacrifici dell' Antica Allea. Tipologia, Rituali, Celebrazioni*, „Cinisello Balsamo” 2001, s. 576.

15 Zob. B. Szczepanowicz, A. Mrozek, *Atlas zwierząt biblijnych. Miejsce w Biblii i symbolika*, Kraków 2007, s. 69, 72-73; A. Lasota-Moskalewska, *Zwierzęta udomowione w dziejach ludzkości*, Warszawa 2005, s. 89.

16 „Któż z was, gdy ma sto owiec, a zgubił jedną z nich, nie zostawia dziewięćdziesięciu dziewięciu na pustyni i nie idzie za zagubioną, aż ją znajdzie?”, *Lk 15, 1-7*, dz. cyt.

17 „Niedobrze jest zabrać chleb dzieciom a rzucić psom”, *Mt 15,25*, dz. cyt.

18 „Rzekł do nich: »Macie tu coś do jedzenia?« Oni podali Mu kawałek pieczonej ryby. Wziął i jadł wobec nich”, *Lk 24, 41b-43*, dz. cyt.

19 „Uczniowie uczynili tak, jak im polecił Jezus, i przygotowali Paschę. Z nastaniem wieczoru zajęli miejsce u stołu razem z dwunastu. A gdy jedli, rzekł: »Zaprawdę powiadam wam: jeden z was mnie zdradzi.«”, *Mt 26, 19-21*, dz. cyt.

20 „Nie sądzicie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić”, *Mt 5,17*, dz. cyt.

21 Zob. S. Rosik, *Dekalog jako norma życia i wolności*, Poznań, 1997.

22 Zob. J. Salij, *Poszukiwania w wierze*, Warszawa 2004, s. 271-281.

23 „Słyszeliście, że powiedziano przodkom: Nie zabijaj!; a kto by się dopuścił zabójstwa, podlega sądowi. A ja wam powiadam: Każdy, kto się gniewa na swego brata, podlega sądowi”, *Mt 5,21n*, dz. cyt.

24 „Biada wam, uczeni w Piśmie i faryzeusze, obłudnicy! Bo dajecie dziesięcinę z mięty, kopru i kminku, lecz pomijacie to, co ważniejsze jest w Prawie: sprawiedliwość, miłosierdzie i wiara. To zaś należało czynić, a tamtego nie opuszczaj”, *Mt 23, 23*, dz. cyt.

25 „Królestwo Boże to nie sprawa tego, co się je i pije, ale to sprawiedliwość i pokój, i radość w Duchu Świętym”, *Rz 14, 17*, dz. cyt.

26 „Nie wszystko, co żyje, ma świadomość tego, że żyje, podczas gdy wszystko, co jest świadome swojego życia, na pewno żyje. (...) Czy świadomość życia nie wydaje ci się lepszą niż samo życie? Czy też może rozumiesz, że świadomość jest swego rodzaju wyższym i prawdziwszym życiem, którego nikt nie może być świadomy, jeśli nie poznaje rozumem? Poznanie rozumowe czymże innym jest, jeśli nie życiem jaśniejszym i doskonalszym dzięki światłu rozumu? Dlatego przedstawiłem mi, jeśli nie się myślę, nie coś innego od życia, lecz pewien lepszy stopień życia”, zob. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, Kraków 1999, s. 508n.

27 „Chcę wypowiedzieć następującą myśl: człowiek osiąga pełnię harmonii wtedy, kiedy nad wszelkimi innymi elementami jego natury panuje i przewodzi ten pierwiastek, który wynosi go ponad zwierzęta. Obojętne, czy nazwiemy go myślą, czy duchem, czy też z większą słusznością zachowamy obie nazwy, ponieważ obie znajdujemy w Piśmie Świętym”. „Widzimy, że mamy wiele wspólnych cech nie tylko ze zwierzętami, lecz także z drzewami i z tym wszystkim, co zapuszcza korzenie w ziemię. Drzewa bowiem, które przedstawiają najniższy typ życia, tak że po-

ludzką określił jako *animus*, wyróżniając ją również u zwierząt – *anima* i u roślin – *vita*, przy czym to tylko w duszy ludzkiej umieszczony został rozum i wolna wola²⁸. Spośród wielu pism i obszernej nauki św. Augustyna na uwagę zasługuje jego polemika z wegetarianizmem. Należy tu wyraźnie zaznaczyć, że fundamentem tej nauki była walka z poglądami manichejczyków. Propagowali oni spożywanie jarzyn i owoców nie ze względu na litość dla zwierząt, ale z obawy, że przez spożywanie mięsa ich dusze nie wzniosą się do nieba. Między innymi poglądy te stały się podstawą do potępienia przez starożytny Kościół podejmowania postów od mięsa²⁹. Obawiano się bowiem, że praktyki te nie są stosowane ze względu na wstrzemięźliwość lecz niewłaściwy stosunek do spożywania pokarmów mięsnych.

A. Linzey odnosi się do nauki św. Tomasza z Akwinu³⁰. Cytuje on fragment *Sumy Teologicznej*, który traktuje o prawie do zabijania istot żyjących, a więc również zwierząt. Nauka św. Tomasza w tym artykule głosi, że zgodnie z *Pismem Świętym* z woli Bożej rośliny i zwierzęta mają służyć ludziom³¹. Zarówno rośliny, jak i zwierzęta należy zachować przy życiu ze względu na dobro ludzkie³². Z twierdzenia tego A. Linzey wysnuwa wniosek, że jest to przyzwolenie na utylitarnie traktowanie zwierząt, które po czasy współczesne zachowało się w myśleniu katolickim³³. Należy jednak dobrze zrozumieć zasadę, przy pomocy której św. Tomasz usiłował dowieść słuszności swojego twierdzenia, a mianowicie arystotelesowska zasadę, że byty niedoskonałe mają służyć bytom doskonalszym. Tej zasady nie można bowiem rozumieć w ten sposób, że pewne jednostki (w tym wypadku zwierzęta) ze względu na swoją mniejszą doskonałość czy wartość, mają służyć tym, którzy się uważają za doskonalszych, bardziej wartościowych, czy silniejszych, czyli ludziom.

W analogiczny sposób należy rozpatrywać kolejny pogląd św. Tomasza, w którym wyjaśnia on, że zwierzęta i rośliny nie posiadając duszy rozumnej mają ze swojej natury dla człowieka wartość instrumentalną³⁴. Stwierdzenie to nie jest jednoznaczne z wnioskami A. Linzey'a, który na tej podstawie sugeruje, że zwierzęta mają wartość związaną jedynie z bezpośrednimi interesami człowieka³⁵. Podobnie należy interpretować przytoczony cytat z *Sumy Teologicznej*, mówiący o miłości do zwierząt. Święty Tomasz wyjaśnia, że nie jesteśmy w stanie obdarzyć zwierząt takim samym uczuciem, jakim obdarzamy Boga i ludzi, gdyż zwierzęta ze względu na brak rozumnej natury, nie mogą adekwatnie odpowiedzieć na ludzkie uczucia³⁶. Zwierzęta mogą być jednak miłowane ze względu na Bożą chwałę oraz pożytek ludzki³⁷. Trudno więc zgodzić się z tezą A. Linzey'a, że „katolicka doktryna moralna głosi, że zwierzęta nie mają żadnych praw u ludzi”³⁸. Z jego twierdzeniem można zgodzić się tylko w takiej mierze, że prawa zwierząt nie zostały wymienione przez doktora Kościoła Katolickiego jako osobny element jego nauki. Jednakże wezwania św. Tomasza do bożej miłości, szacunku do człowieka i stworzeń oraz rozumnego panowania zdają się potwierdzać, że zwierzęta jako stworzenia boże nie były ofiarami bezmyślnej agresji i nieludzkiego wykorzystywania.

bierają pokarm fizyczny, rosną, rozmnażają się, nabierają mocy. Z drugiej strony jest rzeczą oczywistą i uznaną, że zwierzęta są w stanie widzieć, słyszeć oraz odczuwać przedmioty fizyczne węchem, smakiem, dotykiem, wiele z nich daleko intensywniej niż my. Dodaj do tego siły, tężyznę i wytrzymałość członków, szybkość i zwinność ruchów. W tym wszystkim pewne zwierzęta przewyższamy, pewnym dorównujemy, a niektórym nawet ustępujemy”, zob. Augustyn, *Dialogi filozoficzne*, Kraków 1999, s. 493-649.

28 „Należy więc zapytać, jaki jest porządek natury w człowieku? Składa się człowiek z duszy i ciała: ale takimi są także zwierzęta. Nie ma żadnej wątpliwości, że dusza, naturalnym porządkiem rzeczy, ma kierować ciałem. W duszy człowieka znajduje się rozum, którego u zwierzęcia nie ma”, zob. Augustyn, *Przeciw Faustusowi*, Warszawa 1991, s. 3-151.

29 Synod w Ancyzycie z 314 r. oraz synod w Bradzie z 561 r.

30 A. Linzey, *Teologia zwierząt*, Kraków 2010, s. 31.

31 „Dlatego wolno zabijać rośliny dla dobra zwierząt, a zwierzęta zaś dla dobra ludzi, zgodnie z rozporządzeniem Bożym”, Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, T.18, Londyn 1970, s. 64-65.

32 „Z rozporządzenia Bożego należy zachować życie zwierząt i roślin nie ze względu na nie, ale dla dobra ludzi”, Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, T.18, Londyn 1970, s. 64-65.

33 A. Linzey, dz. cyt., s. 31.

34 „Zwierzęta i rośliny nie mają duszy rozumnej, która by nimi kierowała, lecz kieruje nimi naturalny instynkt, pochodzący od kogoś innego. Jest to znakiem ich służebnej wartości, jaką mają z natury na pożytek innych istot”, Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, T.18, Londyn 1970, s. 64-65.

35 A. Linzey, dz. cyt., s. 33.

36 „Jednakże miłowanie miłością rozciąga się jedynie na Boga i bliźniego. Lecz pod imieniem bliźniego nie możemy rozumieć nierozumnych stworzeń, gdyż nie mają takiego jak człowiek życia rozumnego. Przeto miłość nie rozciąga się na stworzenia nierozumne”, Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, T.16, Londyn 1967, s. 35-36.

37 „Może jednak stworzenie nierozumne być z miłości miłowane jako dobro, którego pragniemy dla kogoś, o ile mianowicie pragniemy je zachować dla uczczenia Boga i pożytku bliźniego. Tak też i Bóg miłuje takie stworzenia”; Tamże.

38 A. Linzey, dz. cyt., s.34.

EKOTEOLOGIA W NAUCZANIU JANA PAWŁA II I BENEDYKTA XVI.

Ekoteologia jest ruchem, który powstał na skutek powiązania problematyki ściśle teologicznej z zagadnieniami z zakresu ekologii. Celem ekoteologii jest próba integralnego rozwiązania problemów ekologicznych w oparciu o światopogląd chrześcijański³⁹. Ludzka aktywność przynosząca negatywne skutki dla środowiska jest rozumiana jako sprzeniewierzenie się Bożemu wezwaniu do czynienia sobie ziemi poddanej⁴⁰. Jest bowiem działaniem przeciwnym do ustanowionego przez Boga porządku, a co za tym idzie – atakiem na życie. W bogatej twórczości Jana Pawła II, temat ekoteologii jest poruszony w *Orędziu na XXIII Światowy Dzień Pokoju* oraz encyklikach *Sollicitudo rei socialis* i *Redemptor hominis*, natomiast Benedykt XVI swoje nauczanie przedstawił w *Orędziu na XLI Światowy Dzień Pokoju*.

W encyklice *Sollicitudo rei socialis* papież wyjaśnia, że panowanie człowieka nie oznacza władzy absolutnej i używania natury jak przedmiotu. Przestrzega również, że przekraczanie granic praw natury ustalonych przez Stwórcę nie może pozostać bez konsekwencji⁴¹. W *Orędziu na XXIII Światowy Dzień Pokoju* wśród elementów aktualnego kryzysu ekologicznego środowiska naturalnego, Jan Paweł II wymienia bezkrytyczne stosowanie przez człowieka osiągnięć naukowych i technologicznych przeciw przyrodzie⁴². Papież poucza również, że przyroda jako dzieło Stwórcy może być przedmiotem kontemplacji, a korzyścią jaką człowiek czerpie z kontaktu ze środowiskiem naturalnym jest docenienie walorów estetycznych stworzenia oraz wpływu tychże na samopoczucie i wewnętrzne ubogacenie osoby ludzkiej. Według Jana Pawła II największym problemem w dziedzinie ekologii środowiska społecznego jest brak szacunku dla życia oraz ludzkiej godności⁴³.

Jan Paweł II tłumaczy, że naprawienie wyrządzonych przez człowieka szkód nie może sprowadzać się wyłącznie do regulacji zasad racjonalnego dysponowania bogactwami ziemi. Działanie takie jest bardzo istotne, ale na problem kryzysu ekologicznego należy spojrzeć w szerszym znaczeniu. W encyklice *Redemptor hominis* papież naucza, że współczesny człowiek powinien przede wszystkim przeciwstawić się postawom hedonizmu i konsumpcji, bezpośrednio związanymi z egoizmem eksploatacji dóbr naturalnych, poprzez powściągliwość, umiar, dyscyplinę wewnętrzną i ducha poświęcenia⁴⁴.

Papież Benedykt XVI podejmując problematykę ekologiczną zwraca uwagę na podstawową potrzebę każdej rodziny, jaką jest dom, czyli odpowiednie środowisko, w którym będzie mogła ona kształtować własne relacje. Dla rodziny ludzkiej tym domem jest ziemia, czyli środowisko, które Bóg Stwórca dał Nam, abyśmy w nim żyli w sposób twórczy i odpowiedzialny. Wolna i odpowiedzialna troska o dobro jakim jest świat musi jednak uwzględniać dobro wszystkich, gdyż jest dobrem całej ludzkości. Środowisko naturalne, które samo w sobie jest dobre, powinno zajmować takie miejsce w hierarchii wartości, aby istota ludzka miała wartość najwyższą, a dysponowanie dobrami naturalnymi pozostawiało możliwość korzystania z nich następnym pokoleniom. Papież poucza, że władza człowieka nad światem materialnym wymaga szacunku i ochrony powierzonego mu dobra. Chcąc przywrócić utraconą ekologiczną równowagę, należy najpierw przywrócić harmonię w relacjach między ludźmi tak, aby było możliwe odzwierciedlenie Bożej miłości w relacji człowieka do świata⁴⁵.

ZAKOŃCZENIE

Mysł o zwierzętach w Kościele Rzymskokatolickim przywołuje w naszym kręgu kulturowym obraz postaci św. Franciszka z Asyżu. Jest on najczęściej spotykanym symbolem braterstwa człowieka ze zwierzętami. Św. Franciszek kochał stworzenia, rozumiał je, widział w nich świadectwo Bożej obecności na ziemi. W dzisiejszych czasach relacje ze zwierzętami kształtowane są w różny sposób: od brutalnego traktowania, poprzez rozumną troskę i ochronę, aż po uwielbienie i stawianie ich wyżej niż człowieka.

39 A. Dańczak, *Wzajemna relacja człowieka i świata w teologii doby ekologii*, „Studia Gdańskie” 2004, nr 16, s. 74.

40 „Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: »Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi.«”, *Rdz 1,28*.

41 „Panowanie, przekazane przez Stwórcę człowiekowi, nie oznacza władzy absolutnej, nie może też być mowy o wolności »używania« lub dobrowolnego dysponowania rzeczami. Ograniczenie nałożone od początku na człowieka przez samego Stwórcę i wyrażone w sposób symboliczny w zakazie »spożywania owocu drzewa« (Zob. *Rdz 2, 16-17*) jasno ukazuje, że w odniesieniu do widzialnej natury jesteśmy poddani prawom nie tylko biologicznym, ale także moralnym, których nie można bezkarnie przekraczać”, Zob. Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, Kraków 2013, nr 34, s. 7.

42 Jan Paweł II, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju: Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem*, Watykan 1989, s. 6.

43 Jan Paweł II, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju: Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem*, Watykan 1989, s. 8.

44 Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Wrocław 1994, s. 15.

45 Benedykt XVI, *Orędzie na XLI Światowy Dzień Pokoju: Rodzina wspólnotą pokoju*, Watykan 2007, s. 7.

Jako sprzeciw wobec wykorzystywania zwierząt do różnych celów, pomimo ich cierpienia zrodziła się idea „wyzwolenia zwierząt”. Jej autorzy twierdzą, że moralne normy w relacjach pomiędzy ludźmi a zwierzętami nie powinny wynikać z doktryn religijnych, gdyż ustalają one jakościową różnicę pomiędzy ludźmi i zwierzętami. Od czasu gdy książka Petera Singera *Wyzwolenie zwierząt* została opublikowana w 1976 r., minęło już wiele czasu, a jego idee – wzbudzające kontrowersje znalazły wielu zwolenników i stały się stałym elementem kultury. Pod wpływem tych ruchów zagadnienia praw zwierząt zaczęły być rozpatrywane na wielu płaszczyznach, filozoficznych, etycznych, czy również z punktu widzenia różnych wyznań, chcących ponownie zbadać przyczyny brutalnego traktowania zwierząt, tak jak w Kościele anglikańskim uczynił to A. Linzey.

Analiza fragmentów *Pisma Świętego* oraz dzieł dwóch największych teologów wczesnochrześcijańskich wykazuje, że właściwe zrozumienie przepisów płynących z bożych przykazań oraz poprawne ich przestrzeganie gwarantują harmonię i równowagę pomiędzy człowiekiem a zwierzętami. Na tej podstawie można stwierdzić, że przez wzgląd na Bożego Ducha, człowiek jest zdolny żyć w taki sposób, by nie sprawiać zwierzętom niepotrzebnego bólu i cierpienia, pamiętając jednocześnie o ich przydatności zgodnie z bożym planem. Z analizy przytoczonych papieskich nauczania wynika, że możliwe jest utrzymanie właściwej hierarchii wartości, której celem nie jest ani „zewierzęcenie człowieka”, ani „uczłowieczenie” zwierzęcia.

Zgodnie z tym co wyjaśniał św. Tomasz – zwierząt nie wolno ani przeceniać, ani nie doceniać. Należy je stawiać na właściwym miejscu, a więc tam, gdzie im się ono należy zgodnie z wolą Stwórcy. Należy respektować ich wewnętrzną naturę bez okrutnego zabijania, dręczenia, ani też bez przesadnej egzaltacji czy niesłusznego uwielbiania i stawiania wyżej niż człowieka. Również szacunku dla środowiska nie należy mylić z czcią oddawaną przyrodzie. Wszystkim tym aspektom należy nadać właściwe proporcje. Człowieka z jednej strony charakteryzuje organizacja życia poprzez zapewnienie sobie podstawowych potrzeb, z drugiej strony jest on otwarty na rzeczywistość przekraczającą jego naturę: potrafi bowiem „przekraczać próg nadziei”, stawiać pytania o sens życia i cierpienia, objawiać spokój pomimo trudności, kochać za nic, ofiarowywać, modlić się, a nawet oddać życie za ideał lub bliźniego. Na podstawie analiz przeprowadzonych w tym artykule można więc zgodzić się z A. Linzey’em w poszukiwaniu argumentów za ochroną zwierząt płynących z przyjętej religii, jednak dzieła św. Tomasza, św. Augustyna, czy wymienionych w artykule papieży dowodzą, że autor *Teologii Zwierząt* nie jest jedynym myślicielem patrzącym na prawa zwierząt w świetle wyznawanej wiary.

BIBLIOGRAFIA

Teksty źródłowe

- [1] *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu*, Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (oprac.), Poznań - Warszawa 1980.
- [2] Augustyn z Hippony, *Dialogi filozoficzne*, Kraków 1999.
- [3] Augustyn z Hippony, *Przeciw Faustusowi*, Warszawa 1991.
- [4] Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, Londyn 1963 – 86, T. 16 i 18.
- Książki/czasopisma**
- [5] Barclay O., *Animals Rights: A critique*, „Science and Christian belief” 1992, T. 4, nr 10.
- [6] Benedykt XVI, *Orędzie na XLI Światowy Dzień Pokoju: Rodzina wspólnotą pokoju*, Watykan 2007.
- [7] Dańczak A., *Wzajemna relacja człowieka i świata w teologii doby ekologii*, „Studia Gdańskie” 2004, nr 16.
- [8] Dyrda A., *Teoria i filozofia prawa*, Warszawa 2011.
- [9] Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, Kraków 2013.
- [10] Jan Paweł II, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju: Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem*, Watykan 1989.
- [11] Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Wrocław 1994.
- [12] Lasota-Moskalewska A., *Zwierzęta udomowione w dziejach ludzkości*, Warszawa 2005.
- [13] Lawler J. G., *On The Rights of Animals*, „Anglican Theological Review” 1965, nr 47.
- [14] Linzey A., *Teologia zwierząt*, Kraków 2010.
- [15] Rollin B., *Animal Rights and Human Morality*, New York 1992.
- [16] Rosik S., *Dekalog jako norma życia i wolności*, Poznań 1997.
- [17] Salij J., *Poszukiwania w wierze*, Warszawa 2004.
- [18] Singer P., *Wyzwolenie zwierząt*, Warszawa 2004.
- [19] Szczypanowicz B., Mrozek A., *Atlas zwierząt biblijnych. Miejsce w Biblii i symbolika*, Kraków 2007.
- [20] Vantassel S. M., *A Biblical View of Animals. A Critical Response to the Theology of Andrew Linzey*, „Emmaus Journal” 2003, nr 12.
- [21] Zizioulas J., *Preserving God’s Creation. Lecture First*, „King’s Theological Review” 1998, nr 12.